

Anna Nowak

SZANSE I BARIERY ROZWOJU GOSPODARSTW ROLNYCH NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

OPPORTUNITIES AND BARRIERS TO THE DEVELOPMENT OF FARMS ON THE EXAMPLE OF THE LUBLIN PROVINCE

Katedra Ekonomii i Agrobiznesu, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
ul. Akademicka 13, 20-353 Lublin, e-mail: anna.nowak@up.lublin.pl

Summary. The aim of the study was to identify the main factors influencing the development of farms, considering the internal (endogenous) and external (exogenous) factors. The presented results are derived from studies made with the help of an interview questionnaire carried out among the agricultural producers in Lublin province in 2013. They show that the most important endogenous barriers to the development of farms are: too small scale of production, poor equipment and small size of the farms. Among the biggest exogenous barriers with the adverse impact on the functioning of farms were: too high supplies costs, difficulties in selling the products, the growth of bureaucracy and strong competition. Surveyed farmers saw the development opportunity in increasing the scale of production, increasing the area of the farm, as well as vertical integration.

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, możliwości i bariery rozwoju, województwo lubelskie.

Key words: farm, Lublin Province, opportunities and barriers to development.

WSTĘP

Rozwój społeczno-ekonomiczny przyczynia się do zmiany roli gospodarstw rolnych w gospodarce oraz do zwiększenia zakresu ich powiązań z otoczeniem zewnętrznym. Jako podstawowy komponent rolnictwa pełnią one, oprócz funkcji produkcyjnej, również wiele funkcji pozaprodukcyjnych (Kołoszko-Chomentowska i Sieczko 2014). Wiąże się to z wielofunkcyjnością rolnictwa, które – poza produktami rynkowymi, wytwarza dobra niebędące przedmiotem transakcji rynkowych (Zegar 2012). Ponadto realizacja koncepcji rozwoju zrównoważonego wymaga od rolnictwa i tworzących go podmiotów zachowania równowagi pomiędzy trzema sferami: ekonomiczną, społeczną i środowiskową. Do przesłanek tej koncepcji należy uznanie, iż w rozwoju rolnictwa ważne są nie tylko dobra rynkowe, ale i dobra publiczne, a także kojarzenie racjonalności i efektywności prywatnej oraz mikroekonomicznej z efektywnością społeczną (Kołoszko-Chomentowska i Sieczko 2014). Zmienia się też postrzeganie społeczne gospodarstw rolnych, wzrastają bowiem oczekiwania dotyczące bezpieczeństwa żywnościowego i ochrony zasobów naturalnych. Szczególne wyzwania dla tych podmiotów wynikają z funkcjonowania w obszarze gospodarczym UE i w procesie globalizacji (Kołoszko-Chomentowska i Sieczko 2014). Wobec powyższego dużym wyzwaniem dla polskiego rolnictwa jest konieczność sprostania konkurencji międzynarodowej, przy jednoczesnym spełnianiu standardów dotyczą-

cych poszanowania środowiska naturalnego oraz jakości produktów żywnościowych (Baum i in. 2012).

Nowe wyzwania stojące przed rolnictwem, a także procesy transformacji oraz globalizacji, jakim poddawane jest rolnictwo, wpływają na złożoność uwarunkowań funkcjonowania gospodarstw rolnych w Polsce. Uwarunkowania te tworzone są przez czynniki o zróżnicowanym charakterze. W literaturze dzielone są one najczęściej na czynniki wewnętrzne (endogeniczne) oraz czynniki wynikające z oddziaływania zewnętrznego (egzogeniczne) – Kurdyś-Kujawska (2013). W obrębie uwarunkowań endogenicznych Kurdyś-Kujawska (2013) wskazuje zarówno czynniki ilościowe (zasobowe), stanowiące podstawowe źródło zasobów gospodarstwa rolnego, jak i jakościowe (efektywnościowe), do których zalicza strukturalne własności zasobów ludzkich, postawy ludzkie, technologie oraz strukturę produkcji. Druga z wymienionych grup uwarunkowań rozwoju gospodarstw rolnych obejmuje czynniki, na które producenci rolni nie mają wpływu lub na które ich wpływ jest znikomy, tj. czynniki demograficzne, ekonomiczne, społeczno-kulturowe, przyrodnicze, technologiczne, polityczno-prawne. Według badań Schiffer i Weder (2001) wpływ czynników zewnętrznych jest większy w przypadku gospodarstw mniejszych, co wynika z wad w zakresie organizacji produkcji wewnątrz tych gospodarstw oraz wymagań stawianych przez otoczenie zewnętrzne.

Pozycję podmiotów gospodarczych na rynku wyznacza m.in. ich siła ekonomiczna, wskazująca na możliwość utrzymania ich aktualnej kondycji, a także przede wszystkim zdolność finansowania dalszego rozwoju. Siłę ekonomiczną kształtują nie tylko materialne elementy potencjału wytwórczego, ale również trudne do kwantyfikowania czynniki, takie jak cechy osobowościowe kierowników gospodarstw (zdolności zarządcze, marketingowe, skłonność do podejmowania ryzyka, spostrzegawczość, szybkość podejmowania decyzji), oddalenie gospodarstwa od rynków zaopatrzenia i zbytu, struktury aparatu wytwórczego (Karwat-Woźniak 2005). Według metodyki FADN (Farm Accountancy Data Network) wielkość ekonomiczna gospodarstw określana jest z kolei jako suma wartości standardowych produkcji (SO) wszystkich działalności rolniczych występujących w gospodarstwie (wyrażana w euro) – Wyniki standardowe... (2012).

Według Zegara (2011) czynnikami, które rozstrzygają o poziomie dochodów gospodarstw rolniczych w dłuższym okresie, są ich potencjał produkcyjny i sprawność gospodarowania.

Ważnym powszechnym uwarunkowaniem rozwoju rolnictwa i tworzących je gospodarstw rolnych jest także postęp technologiczny (techniczny, biologiczny, organizacyjny) w rolnictwie i w całej gospodarce żywnościowej oraz zmiany kulturowe zachodzące w społecznościach wiejskich (Adamowicz 2008). Wśród determinant rozwoju gospodarstw rolnych wymienia się także poziom wykształcenia rolników (Nowak 2009, Bórawski 2010). Sulewski (2008) podkreśla ponadto, że jedną z głównych barier rozwoju gospodarstw rolnych może być niewłaściwe podejście samych rolników do procesu zarządzania gospodarstwem i brak umiejętności poprawnej analizy sytuacji.

Jak wskazuje Tomczak (2009), obecnie jedną z ważniejszych dróg uzyskania przewagi konkurencyjnej gospodarstwa rolnego oraz sprawnego usytuowania na rynku są formy zespołowego działania. Funkcjonowanie w grupie (np. grupie producenckiej) pozwala bowiem rolni-

kowi nie tylko na udział w samej produkcji, ale także w kolejnych etapach obrotu oraz przetwórstwa jego produktów.

Celem opracowania jest identyfikacja głównych czynników rozwoju indywidualnych gospodarstw rolnych na przykładzie województwa lubelskiego. Praca przedstawia analizę opinii producentów rolnych dotyczących możliwości rozwoju gospodarstw, a także ocenę barier, które ten rozwój utrudniają.

MATERIAŁ I METODY

Wyniki badań przedstawione w niniejszym opracowaniu pochodzą z badań, jakie realizowano w okresie od października do grudnia 2013 r. na terenie województwa lubelskiego. Badania przeprowadzono z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu skierowanego do kierowników gospodarstw rolnych z czterech wybranych w sposób celowy powiatów (z Białej Podlaskiej, Kraśnika, Lubartowa, Tomaszowa Lubelskiego). Dobór gmin oraz miejscowości do badań miał charakter losowy (losowanie niezależne). Badaniami objęto 319 indywidualnych gospodarstw rolnych. Wszyscy kierownicy gospodarstw uczestniczących w badaniu byli jednocześnie właścicielami tych gospodarstw. Kwestionariusz wywiadu składał się z 35 pytań o charakterze ilościowym i jakościowym. Dotyczyły one zasobów gospodarstwa, w tym zasobów pracy, wyników produkcyjno-ekonomicznych, uwarunkowań rozwoju gospodarstw – zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym w stosunku do gospodarstwa rolnego. Przeprowadzając ocenę wybranych czynników rozwoju gospodarstw rolnych, rolnicy posługiwali się 5-stopniową skalą ocen, gdzie ocena 1 oznaczała bardzo małe, a ocena 5 – bardzo duże znaczenie danej cechy.

WYNIKI

Województwo lubelskie to region o charakterze rolniczym, gdzie 38,3% zatrudnionych w 2011 r. pracowało w rolnictwie. Udział rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa w tworzeniu wartości dodanej brutto był w 2011 r. znacznie wyższy niż w całym kraju (4%), sięgając 8,7% (Produkt Krajowy Brutto... 2011). Według danych GUS rolnictwo województwa lubelskiego w 2011 r. wytworzyło 9,3% wartości rolniczej produkcji globalnej oraz 8,8% produkcji towarowej (Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2013). Mniejszy udział badanego regionu w produkcji towarowej, niż w globalnej, wynika z niekorzystnej struktury agrarnej. Świadczy o tym wynoszący 89,6% udział gospodarstw o powierzchni do 15 ha użytków rolnych w ogólnej liczbie gospodarstw indywidualnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych (Rocznik Statystyczny Województw 2013). Oznacza to, że część gospodarstw rolnych funkcjonuje jedynie w ramach samozaopatrzenia.

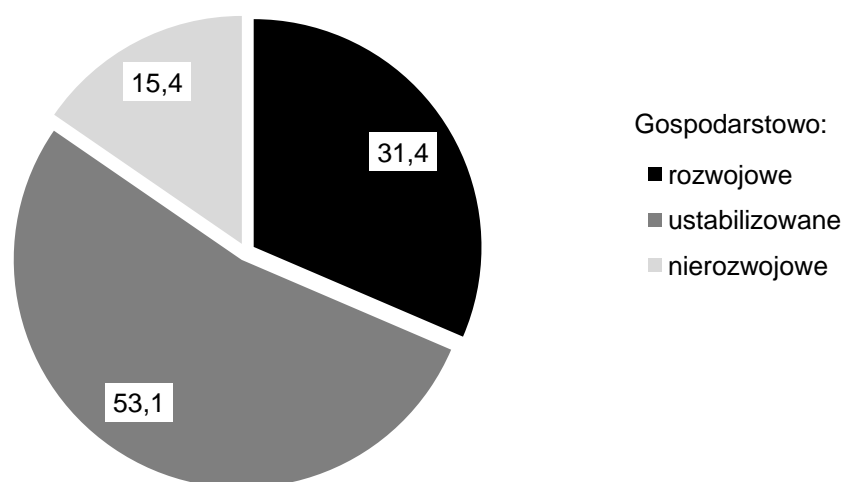
Przeciętna powierzchnia gospodarstw objętych badaniem wynosiła 26,7 ha, przy czym jeśli uwzględnimy tylko grunty własne, powierzchnia ta wynosiła 22,2 ha. W 62,3% badanych podmiotów część ziemi dzierżawiono od innych rolników. W 86,5% badanych gospodarstw kierownikiem był mężczyzna, w 43 podmiotach funkcję tę pełniła kobieta. Średni wiek kierownika gospodarstwa wynosił 43 lata. Przeciętnie wyłącznie w gospodarstwie rolnym pracowały w badanej próbie dwie osoby. W większości gospodarstw rolnych opierano produkcję na pracy własnej rolnika i jego rodziny, w niespełna 10% podmiotów zatrudniano osoby z zewnątrz na stałe, w 21,6% korzystano z pracowników sezonowych, w 22,8% jednostek korzystano z pomocy siły roboczej spoza gospodarstwa przy pracach dorywczych.

Źródeł przewagi konkurencyjnej szuka się coraz częściej w niematerialnych zasobach przedsiębiorstwa (Kołoszko-Chomentowska 2008). Dotyczy to także gospodarstw rolnych, które po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej zmuszone są do dostosowania się do wymogów wspólnej polityki rolnej oraz do podejmowania działań umożliwiających sprostanie konkurencji na rynku unijnym. Z uwagi na coraz bardziej złożone otoczenie, w którym funkcjonują producenci rolni, wzrosła rola kapitału ludzkiego w rolnictwie, a zwłaszcza jego cech jakościowych. Jest to istotne z punktu widzenia polepszania wyników gospodarowania, szczególnie w aspekcie odpowiedniego zarządzania i organizacji pozostałych czynników produkcji, tj. ziemi i kapitału (Górecki 2004).

Wśród badanych producentów rolnych nieco ponad 40% uznało, że stopień ich przygotowania do wykonywanego zawodu jest przeciętny, 8% określiło go jako niski lub bardzo niski. Dodatkowo 47% kierowników gospodarstw nie posiadało formalnego wykształcenia rolniczego, natomiast spośród pozostałych, którzy legitymowali się takim wykształceniem, prawie 20% ukończyło zaledwie kurs rolniczy.

Skala produkcji towarowej wskazuje na stopień dostosowania się poszczególnych warsztatów rolnych do funkcjonowania na podstawie mechanizmów rynkowych. Określa ona także możliwości restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw, bowiem jednostki produkujące na odpowiednio dużą skalę mają większe szanse na sfinansowanie działalności inwestycyjnej i umacnianie swojej pozycji ekonomicznej (Karwat-Woźniak 2005). Z wielkością produkcji wiążą się również możliwości wdrażania postępu (Woś 1998) – zarówno o charakterze biologicznym, technicznym, organizacyjnym, technologicznym, jak i społeczno-ekonomicznym (Runowski 2009). Wśród badanych gospodarstw średnio 67% wytworzonej produkcji przeznaczano na rynek, przy czym prawie 10% gospodarstw (podmiotów najmniejszych) stanowiły gospodarstwa nietowarowe, działające w ramach samozaopatrzenia.

Kierownicy gospodarstw poproszeni zostali o ocenę poziomu rozwoju swoich gospodarstw rolnych (rys. 1). Ponad połowa (53,1%) uznała, że zarządzany przez nich warsztat rolny jest ustabilizowany pod względem rozwoju, prawie $\frac{1}{3}$ oceniła go jako rozwojowy, natomiast 15,4% stwierdziło, że posiada gospodarstwo nierozwojowe.

Rys. 1. Charakter gospodarstw rolnych w aspekcie ich rozwoju w opinii kierowników (%)
Źródło: opracowano na podstawie badań realizowanych za pomocą kwestionariusza wywiadu.

Na możliwości rozwoju gospodarstw rolnych wpływa zarówno sytuacja w sektorze rolnym, jak i poza nim. Kierownicy badanych gospodarstw przeprowadzili ocenę sytuacji w polskim rolnictwie w ostatnich 5 latach. Wynika z niej, że według $\frac{1}{3}$ właścicieli gospodarstw sytuacja ta uległa pogorszeniu, natomiast 30,1% właścicieli wskazało, że sytuacja w rolnictwie polepszyła się w tym czasie. Ponadto 36,3% rolników uznało, że zmiany te nie były znaczące bądź że trudno je ocenić (tab. 1).

Tabela 1. Ocena sytuacji w polskim rolnictwie w ostatnich 5 latach przez kierowników gospodarstw (N = 319)

Ocena sytuacji rolnictwa	Liczba wskazań	Procent wskazań
Nie zmieniła się	46	14,4
Polepszyła się	96	30,2
Pogorszyła się	107	33,5
Trudno powiedzieć	70	21,9
Ogółem	319	100,0

Źródło: opracowano na podstawie badań zrealizowanych za pomocą kwestionariusza wywiadu.

Realizacja formułowanych przez ekonomistów i socjologów postulatów, dotyczących charakteru niezbędnych do przeprowadzenia zmian w rolnictwie, zależy od rolników. To ich poglądy, postawy i podejmowane decyzje wyznaczają przyszłość gospodarstw rolnych (Sulewski 2008). Dlatego szczególnie istotne wydaje się zdiagnozowanie podstawowych barier, które ograniczają rozwój gospodarstw. Bariery te podzielono na wewnętrzne (endogeniczne) oraz zewnętrzne w stosunku do gospodarstwa (egzogogeniczne). W tabelach 2 i 3 przedstawiono oceny przeprowadzone przez kierowników gospodarstw, dotyczące poszczególnych barier rozwoju. Zaprezentowano odsetek wskazań bardzo dużego znaczenia danej bariery oraz jej średnią ocenę w skali od 1 do 5.

Tabela 2. Endogeniczne bariery rozwoju gospodarstw rolnych według ich kierowników (w skali od 1 do 5, gdzie: 1 oznacza bardzo mały wpływ bariery, 5 – bardzo duży wpływ danej bariery)

Endogeniczne bariery rozwoju gospodarstw	Odsetek wskazań bardzo dużego znaczenia danej bariery (ocena 5)	Średnia ocena
Zbyt małe gospodarstwo rolne	29,8	3,8
Zbyt mała skala produkcji	24,5	4,1
Brak własnych środków finansowych	25,4	3,7
Słabe wyposażenie w majątek trwały	11,3	3,9
Zła lokalizacja gospodarstwa (słaby dostęp do rynku zaopatrzenia i zbytu)	7,5	2,6
Zły stan aktywów gospodarstwa (np. budynków)	5,3	2,7
Słaba jakość własnych produktów i usług	3,4	2,0
Osobiste (stan zdrowia, brak następcy itp.)	29,5	3,3

Źródło: opracowano na podstawie badań zrealizowanych za pomocą kwestionariusza wywiadu.

Według kierowników badanych gospodarstw rolnych czynnikiem najbardziej hamującym rozwój gospodarstwa rolnego jest zbyt mała skala produkcji. Wpływ tej bariery oceniono przeciętnie na 4,1 punkta w skali od 1 do 5; 24,5% respondentów uznało ją jako bardzo negatywnie wpływającą na rozwój gospodarstwa. Wiąże się to z potencjałem gospodarstwa określonym przez jego powierzchnię. Rolnicy zbyt mały areał gospodarstwa rolnego uznali bowiem

jako jedną z ważniejszych barier rozwojowych, oprócz słabego wyposażenia w majątek trwały oraz braku własnych środków finansowych. Według respondentów jakość wytwarzanych produktów nie była przeszkodą w rozwoju gospodarstwa. Część respondentów (29,5%) wskazywała osobiste przyczyny, takie jak stan zdrowia czy brak następcy jako czynnik bardzo utrudniający lub demotywujący do rozwoju kierowanych przez nich gospodarstw (tab. 2).

Egzogeniczne uwarunkowania (zewnętrzne) rozwoju gospodarstw rolnych obejmują czynniki mniej lub bardziej bezpośrednio oddziałujące na przemiany dokonujące się w rolnictwie. Klank (2006) dzieli je na: rynkowe, instytucjonalne, środowiskowe, regionalne, makroekonomiczne i globalne. Kierownicy badanych gospodarstw, poddając ocenie zewnętrzne bariery rozwoju, uznali, że największy negatywny wpływ na ich podmioty mają zbyt wysokie ceny środków produkcji rolnej i usług (średnia ocena 4,2), a także trudności ze zbytem produktów i usług gospodarstwa (średnia ocena 4,1). Niekorzystny wpływ na rozwój gospodarstw rolnych mają według rolników wzrost biurokracji oraz nieprzyjazna polityka rządu (średnia ocena 3,9). Niepokój wśród producentów budzi także silna konkurencja międzynarodowa – siłę wpływu tej bariery oceniono na 3,8 punkta w skali od 1 do 5. Najniższe oceny przyznano następującym czynnikom: nieprzyjazna polityka rządu oraz brak odpowiedniej infrastruktury technicznej (tab. 3).

Tabela 3. Egzogeniczne bariery rozwoju gospodarstw rolnych według ich kierowników (w skali od 1 do 5, gdzie: 1 oznacza bardzo mały wpływ bariery, 5 – bardzo duży wpływ danej bariery)

Egzogeniczne bariery rozwoju gospodarstw	Odsetek wskazań bardzo dużego znaczenia danej bariery (ocena 5)	Średnia ocena
Zbyt wysokie ceny środków do produkcji rolnej i usług	29,5	4,2
Silna konkurencja (napływ żywności z zagranicy)	19,4	3,8
Trudności ze zbytem produktów i usług gospodarstwa	11,3	4,1
Wzrost biurokracji (wymogi unijne, np. wnioski o płatności itp.)	35,4	3,9
Nadmierne obciążenia finansowe (podatki, ubezpieczenia)	28,5	3,3
Konieczność dostosowania produkcji do wymogów UE	20,1	3,5
Limity produkcyjne	24,1	3,4
Opóźnienia w płatnościach za wykonane dostawy, usługi	25,7	3,1
Wysokie koszty kredytów	16,3	3,1
Brak odpowiedniej infrastruktury technicznej (drogi, wodociąg)	17,9	2,7
Utrudniony dostęp do informacji nt. zbytu, środków UE, postępu biologicznego	15,7	3,3
Duża zmienność cen i opłacalności produkcji	23,2	3,2
Brak odpowiedniego doradztwa rolniczego	20,7	2,7
Nieprzyjazna polityka rządu	8,2	3,9

Źródło: opracowano na podstawie badań zrealizowanych za pomocą kwestionariusza wywiadu.

Skuteczne zarządzanie gospodarstwem rolnym polega nie tylko na identyfikacji barier i możliwości rozwoju, ale także na podejmowaniu działań, które, z jednej strony, minimalizowałyby niekorzystne oddziaływanie czynników zewnętrznych, z drugiej zaś wzmacniałyby posiadany potencjał, dynamizując w ten sposób możliwości rozwoju. Kierowników gospodarstw zapytano zatem, które ze zmian wdrażanych w ich gospodarstwach rolnych zwiększyłyby szanse ich rozwoju (tab. 4).

Tabela 4. Zmiany w gospodarstwie rolnym, które według kierowników zwiększyłyby szanse jego rozwoju (wg skali od 1 do 5, gdzie: 1 oznacza bardzo małe znaczenie zmiany, 5 – bardzo duże znaczenie zmiany)

Rodzaj zmiany w gospodarstwie rolnym	Odsetek wskazań bardzo dużego znaczenia danej zmiany (ocena 5)	Średnia ocena
Wzrost skali dotychczasowych rodzajów działalności	39,8	3,9
Skorzystanie z funduszy UE	18,5	3,1
Zmiana kierunku produkcji	27,3	3,3
Zwiększenie działalności inwestycyjnej	22,9	3,1
Zwiększenie powierzchni gospodarstwa	30,1	3,8
Specjalizacja	22,3	3,4
Podjęcie współpracy w ramach grup producentów rolnych	22,6	2,8
Zapewnienie zbytu poprzez integrację pionową (np. kontraktację)	20,1	3,8

Źródło: opracowano na podstawie badań zrealizowanych za pomocą kwestionariusza wywiadu.

Z badań wynika, że największe szanse na zwiększenie możliwości rozwojowych gospodarstw rolnicy upatrywali we wzroście skali produkcji – prawie 40% uznało, że miałyby to bardzo duży wpływ na poprawę sytuacji w tym zakresie. Wysoką średnią ocenę (3,8) przyznano także następującym zmianom: zwiększeniu powierzchni gospodarstwa oraz zapewnieniu zbytu poprzez integrację pionową. Jest to zgodne z oceną przez rolników barier rozwoju, spośród których za jedną z ważniejszych uznano m.in. zbyt małą powierzchnię gospodarstwa oraz trudności ze zbytem produktów. Najmniejszą wagę przykładano do integracji poziomej (średnia ocena 2,8), co należy tłumaczyć obawą rolników związaną z utratą samodzielności decyzyjnej oraz z nieporozumieniami i konfliktami (Nowak 2011). Może dziwić także fakt, że stosunkowo niewielkie znaczenie przypisywali rolnicy możliwościom skorzystania z funduszy unijnych. Na bardzo duży ich wpływ wskazało zaledwie 18,5% kierowników gospodarstw.

PODSUMOWANIE

Jedną z ważniejszych barier rozwoju gospodarstw rolnych okazała się zbyt mała skala produkcji, a w jej wzroście rolnicy widzieli poprawę sytuacji gospodarstwa oraz większe możliwości rozwoju. Kierownicy gospodarstw podkreślali także niekorzystny wpływ słabego wyposażenia gospodarstw w aktywa trwałe. Dziwi więc to, że tak mały odsetek rolników widzi szanse w zmianie tej sytuacji za pomocą funduszy unijnych. Należy to jednak tłumaczyć brakiem własnych środków na współfinansowanie inwestycji w gospodarstwach rolnych, a także obawami związanymi z formalną ścieżką realizacji tego typu przedsięwzięć – uznano bowiem, że wzrost biurokracji stanowi istotną zewnętrzną barierę rozwoju. Minimalizowaniu niekorzystnego wpływu na funkcjonowanie gospodarstw rolnych niektórych czynników egzogennych powinno sprzyjać zintensyfikowanie działań informacyjno-doradczych niektórych instytucji (m.in. ośrodków doradztwa rolniczego, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa). Prowadziłoby to bowiem do wzrostu poziomu wiedzy i umiejętności rolników nie tylko w zakresie technologii produkcji, ale także rynkowych warunków działania oraz radzenia sobie z formalnymi procedurami obowiązującymi w instytucjach związanych z rolnictwem i jego otoczeniem.

PIŚMIENNICTWO

- Adamowicz M.** 2008. Teoretyczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa z uwzględnieniem procesów globalizacji i międzynarodowej integracji. *Rocz. Nauk Rol., Ser. G* 94(2), 49–64.
- Baum R., Wajszczuk K., Wawrzynowicz J.** 2012. Miejsce i rola rolnictwa precyzyjnego w koncepcji zrównoważonego rozwoju gospodarstw rolnych. *Ekon. Śr.* 1(41), 71–83.
- Bórawski P.** 2010. Wykształcenie rolników a sytuacja ekonomiczna gospodarstw posiadających alternatywne dochody. *Probl. Rol. Świat.* 10(25) 2, 5–11.
- Górecki J.** 2004. Rola czynnika ludzkiego i kapitału społecznego w procesie rozwoju wsi i rolnictwa Polski po jej akcesji do UE. *Wieś Rol.* 2 (123), 187.
- Karwat-Woźniak B.** 2005. Możliwości rozwojowe chłopskiego rolnictwa na przykładzie gospodarstw wysokotowarowych. Warszawa, IERiGŻ, 7–39.
- Klank L.** 2006. Sukcesja gospodarstw rolnych w Polsce. Warszawa, IRWiR PAN, 34.
- Kołoszko-Chomentowska Z.** 2008. Wykształcenie ludności rolniczej jako determinanta rozwoju rolnictwa. *Zesz. Nauk. SGGW, EiOGŻ*, 67, 79–86.
- Kołoszko-Chomentowska Z., Sieczko L.** 2014. Gospodarstwo rolne jako podmiot w gospodarce narodowej. *Econom. Manag.* 1, 97–111.
- Kurdyś-Kujawska A.** 2013. Empiryczna weryfikacja czynników warunkujących rozwój gospodarstw rolnych. *JARD* 2(28), 143–150.
- Nowak A.** 2009. Kwalifikacje rolników czynnikiem rozwoju gospodarstw rolnych. *Acta Sci. Pol. Oeconom.* 8(3), 107–116.
- Nowak A.** 2011. Integracja pozioma producentów rolnych jako przejaw innowacji. *Współcz. Zarządz.* 4, 163–171.
- Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2011 roku.** Katowice, GUS, 67.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa.** 2013. Warszawa, GUS, 154.
- Rocznik Statystyczny Województw.** 2013. Warszawa, GUS, 516.
- Runowski H.** 2009. Tendencje zmian w organizacji i ekonomice przedsiębiorstw rolnych – aspekty teoretyczne. *Zesz. Nauk. SGGW, EiOGŻ* 75, 197–210.
- Schiffer M., Weder B.** 2001. Firm size and the business environment: worldwide survey results. *Discussion Paper. Int. Finance Corpor.* 43, 13–36.
- Sulewski P.** 2008. Bariery i możliwości rozwoju gospodarstw rolnych w opiniach ich właścicieli. *Zesz. Nauk. SGGW, EiOGŻ* 67, 67–77.
- Tomczak P.** 2009. Grupy producentów rolnych jako nowe formy zespołowego działania na polskiej wsi. Procesy przekształceń przestrzeni wiejskiej. *Studia Obsz. Wiej.* 17, 201–212.
- Woś A.** 1998. Wzrost gospodarczy i strategie rozwoju rolnictwa. *Eseje* 2, Warszawa, IERiGŻ, 38.
- Wyniki standardowe 2012 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN.** Cz. I. Warszawa, IERiGŻ, 9.
- Zegar J.S.** 2011. Dochody rolników po akcesji w Unii Europejskiej. Raport. *Realia i co dalej.* Warszawa, Fundacja Rozwoju 4, 9–35.
- Zegar J.S.** 2012. Współczesne wyzwania rolnictwa. Warszawa, PWN, 92.

W analizowanym okresie nastąpiły duże zmiany związane z uprawą buraków cukrowych, a mianowicie:

- ponaddwukrotnie zmniejszyła się liczba plantatorów,
- powierzchnia uprawy zmniejszyła się o 37,7%,
- zbiory zmniejszyły się o 11,8%,
- plony zwiększyły się o 43,4%,
- średnia wielkość plantacji zwiększyła się o 38,2%.

W roku 2013, w porównaniu z rokiem 2004, nastąpiły znaczne zmiany produkcji cukru, bowiem:

- ponaddwukrotnie zmniejszyła się liczba cukrowni,
- przerób buraków zmniejszył się o 9,3%,
- technologiczny plon cukru zwiększył się o 39,8%,
- produkcja cukru zmniejszyła się o 11,5%.

Produkcja cukru, mimo spadkowej tendencji, przekraczała w analizowanych latach (z wyjątkiem roku 2008) kwoty limitowane. Wynika z tego, że 18 czynnych cukrowni jest w stanie, ze znaczną nadwyżką, zabezpieczyć potrzeby rynku wewnętrznego na cukier. Zgodnie z prawem unijnym cukier wytworzony w ilości przekraczającej przyznany limit może być wyeksportowany poza granice UE (w ograniczonych ilościach), zużyty na cele niespożywcze lub zaliczony na poczet kolejnej kampanii cukrowniczej. Komisja Europejska zapowiedziała zniesienie limitowania produkcji cukru od 2017 r.

Funkcje trendu wyznaczyły w badanych latach wzrostową tendencję plonu buraków i technologicznego plonu cukru, co oznacza, że:

- średni plon buraków wzrastał przeciętnie o 2,19 t/ha rocznie,
- średni technologiczny plon cukru wzrastał z roku na rok o 0,31 t/ha.

Z wielorównaniowego rekurencyjnego modelu ekonometrycznego wynika, że ilość przerobionych buraków cukrowych zależy od powierzchni uprawy buraków i średniego plonu buraków, a wielkość produkcji cukru warunkuje przerób buraków i wydajność cukru.

PIŚMIENNICTWO

- Domagała A.** 2012. Propozycja metody doboru zmiennych do modeli DEA (procedura kombinowana doboru w przód). Pr. Nauk. UWroc. 242, 571–579.
- Dziechciarz J.** 2012. Ekonometria. Metody, przykłady, zadania. Wrocław, Wydaw. Uniw. Ekon.
- GUS.** 2013. Rocznik Statystyczny Rolnictwa, www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rs_rocznik_rolnictwa, dostęp: 2.06.2014.
- Hozer J., Zawadzki J.** 1990. Zmienna czasowa i jej rola w badaniach ekonometrycznych. Warszawa, PWN.
- Jóźwiak J., Podgórski J.** 2006. Statystyka od podstaw. Wyd. VI zmienione. Warszawa, PWE.
- Krajowy Związek Producentów Buraka Cukrowego.** 2011. Rynek cukru w Polsce, <http://kzpbcc.com.pl/rynek-cukru-w-polsce,23,pl.html> 2014, dostęp: 20.06.2014 r.
- Niemczak M.** 2008. Przemiany struktur polskiego przemysłu cukrowniczego jako efekt procesu restrukturyzacji. Pr. Kom. Geogr. Przem. Krak. 10, 109–122.
- STC.** 2014. Aktualności, <http://www.stc.pl/aktualnosci.php?d=80b> 2014, dostęp: 20.06.2014 r..
- Świetlicki S.** 2014. Wyniki techniczno-produkcyjne polskich cukrowni w kampanii cukrowniczej 2013/2014. Gaz. Cukrow. 2, 259–272.
- Welfe A.** 2009. Ekonometria. Metody i ich zastosowanie. Warszawa, PWE.
- Zeliaś A.** 2006. Kilka uwag na temat metod doboru zmiennych występujących na rynku nieruchomości. Zesz. Nauk. USzczec. 450, 685–696.

